

К.В. Коляденко

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ

Становлення жіночої медичної освіти як приклад оптимізації медичної освіти

Розвиток вищої жіночої медичної освіти мало великий вплив на становлення медицини загалом. Нині, коли ми шукаємо шляхи для поліпшення вітчизняної медичної служби, треба знати і мати можливість порівняти з сьогоденням досвід минулого.

На прикладі відомого дерматолога професора Сергія Петровича Томашевського можна побачити, як бажання оптимізувати вищу медичну освіту змінило ставлення до її здобуття жінками, завдяки чому з'явилося багато кваліфікованих лікарів. Нині жінки не мають перешкод щодо цього, але події тих часів можуть стати для студентів прикладом прагнення мати вищу освіту, яке змінило всю систему медичної освіти. Також на прикладі відомого лікаря Надії Пайо можна побачити, як розвивалася професія дерматокосметолога.

Використано бібліографічний і архівний методи та метод структурного й логічного аналізу.

Ключові слова

Вища медична освіта, С.П. Томашевський, Університет св. Володимира, медичні науки.

Після здобуття освіти в гімназіях жінки хотіли продовжити навчання, але в XIX столітті в Російській імперії не мали права на здобуття вищої освіти. А втім, у деяких країнах Європи жінкам дозволяли навчатися в університетах та інших вищих школах нарівні із чоловіками. Поступово протягом другої половини цього століття розширили права випускниць. Серед перших таких країн були США та Швейцарія, а в 1870 р. двері вищих шкіл відчинили для жінок у Швеції, Франції, Данії та Італії. Згодом до них приєдналися Велика Британія, Норвегія і Бельгія.

На початку 1860-х в університетських аудиторіях Російської імперії з'явилися вільні слухачки. Восени 1861-го Міністерство народної освіти звернулося до Рад університетів із запитом, чи можуть жінки відвідувати університетські лекції нарівні з чоловіками і на яких умовах, а також чи можна допустити їх до здобуття вчених ступенів [3]. Викладачі історико-філологічного, фізико-математичного та медичного факультетів Університету св. Володимира висловилися за допущення жінок в університет як студенток на загальних засадах із чоловіками, а також надання їм без обмежень можливостей здобувати вчені ступені [2, 11]. Професори юридичного факультету визнали здобуття жінками вчених ступенів недоцільними, але підтримали їхні права відвідувати лекції [1]. Професор

О. Романович-Словатинський згадував, що перед від'їздом у 1860 році за кордон «залишив студентську аудиторію ще в студентській формі, сторонніх осіб в аудиторії ніколи не було, а про присутність жінок і мови не було», але після повернення через два роки побачив на своїй лекції «величезний натовп слухачів у найрізноманітніших костюмах», причому «значна частина аудиторії була зайнята стриженими панянками в синіх окулярах» [14]. Хоча більшість університетських рад висловилися за надання доступу жінкам до університетів, в урядових колах перемогли опоненти жіночої освіти (боялися активної участі фемін у студентських заворушеннях, а також широкого залучення їх до науки) [11]. Незабаром після введення нового університетського статуту 1863 року доступ до університетів для жінок закрили. Це призвело до дискусії в пресі та суспільстві. Супротивники жіночої освіти пророкували неодмінну втрату «вченими дамами природної жіночності та інтересів до обов'язків дружини і матері». А прагнення навчатися розглядали як данину моді та засіб емансипації. «Бажання жінок вчитися здавалося ненормальним, йому не вірили, і під ним неодмінно підозрювали сторонні, аморальні чи антиурядові цілі». Ті, хто дотримував протилежних поглядів, наголошували, що лише освічені жінки можуть буди свідомими матерями і вихо-

вательками. Журнал «Женское образование», який видавали в Санкт-Петербурзі від 1876 р., уважно стежив за розвитком вищих жіночих курсів у країні, повідомляв про успіхи і розвиток нової жіночої школи [11]. Багато дівчат у 60–70-ті роки XIX століття стали шукати можливості здобути освіту за кордоном, зокрема в Швейцарії [22].

У Російській імперії цю проблему розв'язали шляхом створення в університетських містах окремих приватних вищих жіночих курсів — закладів, які мали надавати освіту, наближену до вищої. Але не гарантували після закінчення їх таких прав, як чоловікам. Так, у 1869–1870 рр. було засновано Аларченські та Володимирські курси в Санкт-Петербурзі і Луб'янські в Москві. За змістом і формою це були публічні лекції, хоча й систематизованого характеру, які проіснували кілька років [12].

У Києві на початку 70-х років XIX століття професори Університету св. Володимира також влаштовували публічні лекції з природничих і гуманітарних дисциплін. Відвідували їх переважно жінки. Лекції читали лише з деяких предметів загальної освіти, причому не завжди систематично, і не могли забезпечити регулярного навчання [8].

Дозвіл на відкриття вищих жіночих курсів у Києві надав міністр народної освіти граф Д. Толстой 24 грудня 1877 р. Відкрили їх у складі двох відділень: історико-філологічного та фізико-математичного [6]. Умовою вступу була наявність атестату гімназії або Інституту шляхетних дівчат про середню освіту. Абітурієнтки, які не мали їх, складали вступні письмові та усні іспити відповідно до програм остаточних випробувань у жіночих гімназіях [7].

Усі, хто вступав на Вищі жіночі курси, надавали свідоцтво про поведінку від місцевої влади, а несхвальний відгук під час навчання на курсах чи порушення зазначених правил призводив до відрахування з курсів [4].

Платили за навчання 50 рублів на рік, і вносили по 25 рублів на початку кожного семестру. Але незаможних курсисток могли звільнити від оплати [5]. Дозволяли також вступати на курси вільнослухачками, сплачуючи по 5 рублів за семестр за кожен предмет.

Зі здобуттям жінками вищої медичної освіти було складніше. На батьківщині такої можливості не було. Тому вони їхали навчатися за кордон, переважно до Швейцарії. Більшість студенток вивчала там саме медицину. До слова, росіянка Надія Сулова стала першою студенткою університету в Цюриху (1865) і першою в Європі жінкою-доктором медицини, захистив-

ши дисертацію в 1867 році [11]. У 1897-му в Санкт-Петербурзі відкрили Жіночий медичний інститут з університетським курсом освіти, який досить довго залишався в Російській імперії єдиним таким закладом.

У 1906 році відкрили медичне відділення на Московських вищих жіночих курсах. У 1907-му воно почало працювати на Київських вищих жіночих курсах. Ініціаторами були професори медичного факультету Університету св. Володимира О.О. Муратов, який висловив ідею відкриття медичної школи для жінок, В.К. Високович, С.П. Томашевський, М.О. Оболенський, К.Г. Трітшель, О.А. Садовень, Ю.П. Лауденбах, Г.М. Малков, П.І. Морозов, В.К. Ліндеман. Першим головою Педагогічної ради медичного відділення став професор О.О. Муратов, який працював на цій посаді в 1907–1909 рр. Потім на цю посаду обрали С.П. Томашевського. У 1914-му на засіданні Товариства київських лікарів, присвяченому пам'яті В.К. Високовича, Сергій Петрович схарактеризував становлення жіночої медичної освіти так:

«В жизни русского общества за последние 50 лет необходимо отметить многозначительный и важный факт постепенно усиливающегося стремления русских интеллигентных женщин к получению ими высшего образования. Это стремление, начавшееся еще в шестидесятых годах прошлого столетия и не находившее возможности осуществления у себя на родине, заставило очень многих русских женщин искать удовлетворения своих желаний в различных иностранных государствах. Университеты Германии, особенно же университеты Швейцарии и даже Италии насчитывали среди своих слушателей немалое число женщин из России, желающих получить в этих университетах высшее образование. Лишь с началом последнего десятилетия, в силу изменившихся условий русской жизни, это стремление русских женщин к получению ими высшего образования нашло возможность осуществиться и у себя на родине, и с этого времени, как известно, во многих крупных умственных (университетах) центрах России начали возникать разного рода высшие женские учебные заведения. В половине 1906 года среди группы профессоров Медицинского факультета Императорского университета св. Владимира с профессором А.А. Муратовым во главе возникла мысль об учреждении и в г. Киеве высшего женского медицинского учебного заведения, и жизнь скоро показала, что этот проект не явился ни на чем не основанным, так сказать, на песке, построенным проектом, но твердо стоял на почве удовлетворения одной из насущных по-

Перший випуск жіночого медичного інституту (Київ)

требностей современного общества, и что инициаторы названного проекта вполне правильно оценили положение вещей» [10, 13].

Завдяки зусиллям професора В.К. Високовича було споруджено і обладнано приміщення Анатомічного інституту медичного відділення Вищих жіночих курсів в садибі Олександрівської лікарні [15].

1 травня 1907 р. було затверджене «Положение о медицинском отделении при Высших женских курсах в г. Киеве». Згідно з цим положенням метою діяльності медичного відділення визначалося «доставлять лицам женского пола высшее медицинское образование равное университетскому» [19].

За задумом мали створити при Київських вищих жіночих курсах Жіночий медичний інститут [20]. Вважали, що це надасть закладу більшої самостійності в керуванні справами та діяльності загалом. Рада професорів Київських вищих жіночих курсів підтримала цю ідею і спрямувала відповідне клопотання до Міністерства народної освіти [9, 18]. Але чекати дозволу на відкриття самостійного інституту могли кілька років. Медичне відділення офіційно називали

одним із відділень Київських вищих жіночих курсів, та вже через рік роботи воно повністю відокремилася й почало працювати як самостійний заклад. Крім назви, його ніщо не зв'язувало з курсами. Медичне відділення мало своє керівництво та окрему канцелярію. У 1908 р. підвищили вимоги до абітурієнток: обов'язковим стало знання латинської мови в обсязі чоловічих 8-класних гімназій, а також складали додаткові іспити з російської мови, математики, фізики та однієї з іноземних мов у обсязі курсу чоловічих гімназій. Протягом перших років існування медичного відділення було створено та розвинуто власну навчальну базу, що мала клініку, лабораторію та анатомічний інститут. За адміністративне приміщення слугував найнятий будинок на вулиці Золоторицькій, 11, в якому також відбувалися заняття із предметів природничого циклу (біологічних, фізичних, хімічних наук).

За час навчання слухачок першого набору медичне відділення Київських вищих жіночих курсів було нагороджене Великою золотою медаллю (найвищою відзнакою) Всеросійської виставки, яка відбувалася в 1913 р. в Києві [16]. В 1913-му керівництво курсів зазначало: «В на-

Паризька реклама доктора Пайо, що говорить: «Красива від голови до ніг завдяки науковому лікуванню і продуктам догляду доктора Пайо»

Надія Григорія Раша (Пайо) (1887—1966) — перша жінка дерматокосметолог

стоящее время все кафедры и учебно-вспомогательные учреждения медицинского отделения оборудованы вполне удовлетворительно и снабжены всем необходимым для правильного ведения преподавания, некоторые же кафедры и кабинеты обставлены даже богато» [17].

Основним джерелом грошових надходжень була плата за навчання (824 тис. карбованців), а кількість різноманітних пожертв не перевищувала 6,3 % сукупного доходу [11]. Викладали на медичному відділенні професори і приват-доценти медичного факультету Університету св. Володимира, а з дисциплін природничного циклу — професори Політехнічного інституту. В 1912—1913 рр. був 71 викладач (16 професорів, 11 приват-доцентів, 44 помічники викладачів, у тому числі 12 асистентів та 10 ординаторів). У 1913-му серед помічників почали з'являтися випускниці медичного відділення [11].

Охочих вступити на медичне відділення було так багато, що створювався великий конкурс. Пріоритетне право (поза конкурсом) надавали жінкам, які отримали атестат зрілості.

Вищі медичні жіночі курси у 1916 р. перетворили на Київський жіночий медичний інститут. Новий статут надавав можливість «способствовать развитию медицинских наук в России» [21]. На початку 1916-го С.П. Томашевський створив комісію з вироблення нового статуту Київського жіночого медичного інституту. Засідання відбувалися по вечорах на квартирі С.П. Томашевського не менше двох разів на тиждень. 7 березня 1916 р. о 2-й годині ночі, врешті-решт, роботу над статутом було завершено, а о 3-й професор помер від серцевого нападу.

Протягом наступних кількох років дипломи лікарів отримали ще кілька сотень випускниць Жіночого медичного інституту. Саме вони відкрили шлях у медицину численним послідовницям.

Жіночий медичний інститут у Києві працював недовго. Освітні реформи радянського уряду поклали край роздільному навчання у вищій школі. 1920 р. медичний факультет Університету св. Володимира та Жіночий медичний інститут об'єднали.

Минуло багато часу, та імена видатних жінок-лікарів тих часів залишаються в пам'яті історії світової медицини.

Скажімо, одеситки Надії Пайо (в дівочтві Надія Григорія Раша). Її можна назвати першою жінкою дерматокосметологом.

Надія Раша народилася в 1887 р. в Одесі в родині інтелігентів. Виховувалася в кращих тогочасних традиціях. Французькі й німецькі гувернери навчали дівчинку всіх належних для молодої леді наук.

У ранньому віці вона мріяла стати доктором, проте жінки не мали можливості для здобуття університетської освіти. Отож двадцятирічна Надя в 1907-му поїхала в швейцарське місто Лозанну, де вступила на медичний факультет. Через шість років отримала диплом лікаря.

На останньому курсі університету Надя зустріла майбутнього чоловіка, Єдмона Пайо, студента Політехнічного інституту. Молодята побралися в 1913 р. в Швейцарії. Після весілля подружжя переїхало в Буенос-Айрес, де Надя працювала волонтером в місцевих лікарнях, притулках, диспансерах, допомагала тим, хто не міг оплатити медичні послуги. В Аргентині вони

провели чотири роки і в 1917-му переїхали до Нью-Йорка. Там Надя зацікавилася салонами краси. Саме в цей час остаточно визначилася з професією: доктор і філософ краси! Вивчала взаємозв'язок внутрішнього стану та зовнішнього вигляду жінки. Це й підштовхнуло її до створення інноваційних продуктів на основі біотехнології.

У Нью-Йорку Надія зустріла видатну російську балерину Анну Павлову. Її вразила невідповідність вигляду артистки: тіло балерини мало чудову форму, а обличчя видавало її вік (на той час мала 38 років) і сильну втому.

Вивчаючи особливості будови шкіри, усвідомила важливість стимуляції м'язів, що й стало поштовхом до створення не лише продуктів для догляду за шкірою, а й спеціальної гімнастики.

1920 р. подружжя Пайо переїхало до Парижа. Там Надія створила лабораторію, а в 1925-му відкрила перший салон краси, який невдовзі став відомим. У 1933-му Надя Пайо опублікувала книжку «Мистецтво бути красивою», а згодом «Книгу краси», яку дарувала клієнтам салону. Лікар Пайо створила нову концепцію поетапного догляду за шкірою: очищення, тонізація, живлення. Згодом почав працювати ще один салон краси — на вулиці Кастильйоне, 10. У пер-

шому окрузі Парижа, між площами Вандом і Конкорд, на трьох поверхах, у колишніх апартаментах графині Вірджинії де Кастильйоне, коханки Наполеона III і найкрасивішої жінки епохи. Завдяки Надії Пайо на світ з'явилися такі методики догляду за тілом: мануальний масаж, іонофорез, хромотерапія, термальні ванни, обгортання, процедури для схуднення і очищення шкіри, душ Шарко.

Померла Надія Пайо в грудні 1966 року.

Висновки

1. Історія розвитку вітчизняної медичної науки знає багато відомих жінок-лікарів, а також чоловіків, які сприяли допущенню жінок до вищої медичної освіти і практики (В.К. Високович, С.П. Томашевський, М.О. Оболонський, К.Г. Трігшель т. ін.). Нині дуже важливо для виховання молодих спеціалістів мати приклад ставлення до здобуття знань. Саме інформація про ці історичні події зможе стати нам у нагоді.

2. Досить важливо час від часу повертатися до минулого, щоб порівнювати та вдосконалювати рівень професійних знань. Молоді лікарі повинні знати, як навчалися і працювали студенти медичних вузів за часів, коли не було інтернету та інших новітніх технологій.

Список літератури

1. ДАК.— Ф. 16.— Оп. 300.— Спр. 176.— Арк. 3.
2. ДАК.— Ф. 16.— Оп. 300.— Спр. 176.— Арк. 4—7.
3. ДАК.— Ф. 16.— Оп. 469.— Спр. 426.— Арк. 1.
4. ДАК.— Ф. 244.— Оп. 1.1.— Спр. 20.— Арк. 55.
5. ДАК.— Ф. 244.— Оп. 1.1.— Спр. 20.— Арк. 55, звор.
6. ДАК.— Ф. 244.— Оп. 1.1.— Спр. 20.— Арк. 71.
7. ДАК.— Ф. 244.— Оп. 1.1.— Спр. 20.— Арк. 72.
8. ДАК.— Ф. 244.— Оп. 17.— Спр. 27.— Арк. 36.
9. ДАК.— Ф. 16.— Оп. 351.— Спр. 105.— Арк. 1.
10. Кобченко К. . Початки вищої жіночої освіти українського жіноцтва (кінець XIX — початок XX ст.) // Укр. альманах. — Вип. 5.
11. Кобченко К. Жіночий університет святої Ольги. Історія Київських вищих жіночих курсів. — К., 2007.
12. Марголин Д. Вадемекум по высшему женскому образованию. Полный сборник правил приема и программ всех высших женских и общеобразовательных, специальных и профессиональных, правительственных, общественных и частных учебных заведений в России. — К., 1915. — С. 8—9.

13. Муратов А. . Краткие сведения о медицинском отделении при Высших женских курсах в г. Киеве на 1913—1914 год. — К., 1907.
14. Романович-Славатинский А. Моя жизнь и академическая деятельность. 1832—1884 гг. Воспоминания и заметки // Вестник Европы. — 1903. — Кн. 4. — С. 565.
15. Томашевский С.П. Деятельность профессора В.К. Высоковича как одного из основателей медицинского отделения при Высших Женских Курсах в г. Киеве (речь, произнесенная в заседании Общества Киевских врачей 13 мая 1914 года, посвященном чествованию памяти профессора В.К. Высоковича. — К., 1914.
16. ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 81. — Спр. 58. — Арк. 4.
17. ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 81. — Спр. 58. — Арк. 9.
18. ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 84. — Спр. 10. — Арк. 18, звор.
19. ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 84. — Спр. 10. — Арк. 17.
20. ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 84. — Спр. 10. — Арк. 18.
21. ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 85. — Спр. 10. — Арк. 9.
22. Bankowski-Züllig M. Zürich — das russische Mekka // Ebenso neu als kühn. 120 Jahre Frauenstudium an den Universität Zürich, 1988. — S. 127.

К.В. Коляденко

Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, Киев

Становление женского медицинского образования как пример оптимизации медицинского образования

Развитие высшего женского медицинского образования оказало большое влияние на становление медицины в целом. Сейчас, когда мы ищем пути для улучшения отечественной медицинской службы, надо знать и иметь возможность сравнить с настоящим опыт прошлого.

На примере известного дерматолога профессора Сергея Петровича Томашевского можно увидеть, как желание улучшить высшее медицинское образование изменило отношение к его получению женщинами, благодаря чему появилось много квалифицированных врачей. Сейчас женщины не имеют препятствий в этом, но события тех времен могут стать для студентов примером стремления иметь высшее образование, которое изменило всю систему медицинского образования. Также на примере известного врача Надежды Пайо можно увидеть, как развивалась профессия дерматокосметолога.

Использованы библиографический и архивный методы и метод структурного и логического анализа.

Ключевые слова: высшее медицинское образование, С.П. Томашевский, Университет св. Владимира, медицинские науки.

K.V. Kolyadenko

O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv

Formation of national female medical education as example of optimization of medical education

The development of higher female medical education had a great influence on the development of medicine as a whole. Now, when we are looking for ways to improve the national health service, we need to know and be able to compare the present with the past experience.

The famous dermatologist Professor Sergey Petrovich Tomaszewski can be seen as an example of desire to optimize higher medical education which led to the change of his attitude towards its provision for women. Many qualified doctors came to medicine as a result. Today, women have no obstacles, but the events of that time can be an example for today's students of desire for higher education, which changed the whole system of medical education. Also the example of Nadia Payot shows how the profession of dermato-cosmetology has been evolving.

Bibliographic and archival methods as well as method of structural and logical analysis were used.

Key words: female medical education, S. Tomaszewski, St. Vladimir University, medical science.

Дані про автора:

Коляденко Катерина Володимирівна, к. мед. н., доц.

01601, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 13

E-mail: katerina_k78@mail.ru